

Non, timeo, iudices... Liberæ sunt enim nostræ cogitationes

Nem félek, bírák...
mert gondolataink
szabadok

Borús híradás a szólásszabadságról

Esterházy Péternek

A szólásszabadság a világ összes nyelvén beszél. És minden nyelven be is lehet tiltani. Mai beszámolómat mindazoknak a diákoknak ajánlom, akikkel gondolatok és tettek közt megtett utam során találkoztam. Bevezetőként tiszta vizet öntök magamnak, hogy megőrizsem gondolatmenetem frissességét.

Tizenöt éves múltam akkor. Már majdnem véget ért a szünidő, a kassai középiskolába készülődtem. Szerda, reggel, 1968. augusztus 22. Egy kék csomagolópapírra kivágott bohóc- és tigrisfejet ragasztottam és hatalmas nagybetűkkel közéjük írtam, hogy „CIRKUSZ OKUPANTRUSZ”. Ki szerettem volna akasztani alkotásomat a Mecenzéfi Mezőgazdasági Szaktanintézet fő utcát szegélyező kerítésére, leginkább rögtön a házunkkal szemben. Nagyapám, de főleg édesapám megakadályoztak ebben. Volt tapasztalatuk bőven, mindkét vagy legalább az egyik világháború foglyaként.

Pár nappal később utazás autóbusszal Kassára. Mindenhol fel lehetett tankolni... Az emberek a központban találkoztak. A fő (tehát a Lenin) utcán egy alig szembetűnő plátót kötötte le a figyelmemet:

Különös világ, különös szerelem,
Mikor ketten egymást szeretik,
És mikor csók közben a gázálarc
Akadályt jelent nekik. V + W¹

A latint az általános műveltséget nyújtó középiskolán átmenetileg meghagyták. A *Gaudeamus igitur* még sikerült megtanulnunk. És még ezen felül valamit Ciceróról. Például, a *Miló védelmében* is (*Pro Milone*). Személy szerint egyetérték azzal, amit Asconius állít, mikor az i. e. 52. április 8-án keletkezett *Pro Milone* nyelvét értékeli, szerinte ez a nyelv „olyan tökéletes, hogy jogosan tarthatjuk Cicero legjobb teljesítményének”.²

A bíróság új formájának különös működése elrettentette Cicerót; a bíróságot katonai csapatok veszik körbe... Szavai, Miló ügyvédjének szerepében, azonban nincsenek veszélyben: „*Non, timeo, judices... Liberae sunt enim nostrae cogitationes*. Nem félek, bírák... mert gondolataink szabadok.”³

Az 1969 és 1989 közötti időszak túl hosszú volt. Kissé megváltozott a szótár, más lett a nyelv. A megszálásból fokozatosan baráti, nemzetközi segítség lett. Régi-új meséket meséltek: Ki a zsákból, botocsám! A Szövetségi Gyűlés elnöksége egy évvel a megszálás kezdete után, tehát 1969. augusztus 22-én megállapodott a Törvénykönyv 99/1969-es számú törvényi rendeletét illetően, mely alapján néhány átmeneti rendelet lépett életbe, amelyekre a nyilvános rend megszilárdítása és védelme végett volt szükség. A nyilvános rendet „manapság durván megsértik, leginkább az antiszocialista és társadalomellenes elemek”. A rendeletről hozott rendelet a kihirdetés napjával vált hatályossá, és 1969. december 31-ig volt érvényben.⁴

1970-ben tanultunk a válságfejlődésből.⁵ Ha valaki állásért jelentkezett, az életrajzokban és a hozzá tartozó kérdőívekben egy kötelező kérdés kezdett megjelenni: Milyen a viszonya 1968-hoz?

A középiskola elvégzése után tovább akartam tanulni. A bölcsészkaron hallgatható kínai-német szak és a jogi kar között kellett döntenem. Az eredmény végül egyértelmű lett: mivel Prágában 1971-ben ilyen szakot nem nyitottak (azt mondták, hogy a kínai kulturális forradalom miatt), az utóbbi lehetőség maradt. Második kísérletre, megkésve sikerült bejutnom a jogra, Kassára. Az ideológiai fakultásra, amelyre Kelet-Szlovákiának olyan szüksége volt, mint a levegőre, és amelyen paradox módon pozsonyi tanárok adtak elő. Olyanok is, akiket az átvilágítások során kihúztak a Párt soraiból. Röviden, szerencsénk volt.

Miközben tanultunk, messze tőlünk, a Kínai Népköztársaságban (KNK) a kulturális forradalom valóban teljes erejével tombolt. Semmi közelebbit nem tudtunk róla abban az időben.

A Tisztaság és a fény napja, az elhunyt ősök iránti tisztelet kifejezésének ideje, az ún. kínai halottak napja, általában április 5-re vagy 6-ra esik. A kínaiak ekkor hagyományosan felmenőik sírjait látogatják meg és teszik rendbe, áldozatokat hoznak nekik. A KNK megalakulása után ezt a napot a Mártírok emléknapjává kiáltották ki.

1976-ban, néhány nappal ez előtt az ünnep előtt, az emberek tömegesen érkeztek a Népi Hősök emlékművéhez, amely a Tiananmen tér közepén áll. Virágkoszorúkat hoztak Csou En-lajnak, aki 1976 januárjában hunyt el. Csou En-laj, kommunista vezető. Titokzatos ember. Más, mint a többiek. A kínai nép megbecsülte erkölcsi értékeit és tartósan a szívébe zárta. Csounak nem voltak gyerekei, amit Kínában a legnagyobb szerencsétlenségnek tartanak az életben. Mikor megpróbálták rábeszélni arra, hogy egy fiatalabb nővel házasságot kössön, elutasította a lehetőséget, és a következőket mondta: „Minden kínai az én gyerekem.” Nem úgy tett tehát, mint sok más pártfunkcionárius, akik lecserélték öreg feleségüket egy fiatalra.

A téren százezrek cserélődtek, és a Csou En-laj tiszteletére tartott megemlékezés fokozatosan a radikálisok elleni tömegdemonstrációvá vált, nem volt kivétel ez alól Mao C Tung sem. A poémák tartalma egyre élesebbé vált, a Mao feleségére, Jiang Qingre és cimboráira kihegyezett szarkazmus mértéke növekedett.

A kínai fiatalok számára a Mennyei béke terének látogatása rituálévá vált. Verseket másoltak egymásról, szavakat hallgattak, kinevették a radikálisokat, ellenük szónokoltak.

Szólásszabadság. Valami hallatlan a kommunista Kínában.

A rádiális vezetők növekvő félelemmel nézték ezeket a jeleneteket, és úgy döntöttek, közbelépnek. Peking polgármestere, Jiang Qing munkatársa 1976. április 5-én parancsot adott ki a főváros milíciájának a tér bekerítésére. A rendőrség és a milícia Jiang Qing fel-

ügyeletével betört a terre, majd gumibotokkal, valamint pisztolyokkal megkísérelték elkergetni az embereket az emlékműtől.

Mivel nem hallgattak rájuk, löni kezdtek. Az eredmény több ezer halott és több tízezer sebesült. Az élőket, akiknél megtalálták a versek leiratát, biztonságos helyre hurcolták, ellenforradalmárként elítélték és bírósági eljárás nélkül lelőtték őket. Rövidített eljárás.

A Tiananmen teret ezt követően áthatolhatatlan kordon védte. A pekingi technikai szolgálat munkatársainak két napig tartott, mire eltávolították a vérfürdő nyomait és a holttesteket. Így telt 1976 áprilisának első dekádja.

1977-nek mindjárt az elején a kassai jogi kar nyilvános pártgyűlésén elítélték a Charta 77 nevű informális polgári kezdeményezést. A kezdeményezés a csehszlovák államhatalmat bírálta az emberi és a polgári jogok be nem tartása miatt, amelyek mellett az állam az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmányának aláírásával elkötelezte magát, Európában, Helsinkiben. Tudott akkor bárki is közelebbit valami chartáról? Ahogy az illedelmes (és engedelmes) jogászokhoz illik, senki sem mert rákérdezni a charta tartalmára és szövegére. Tartani a száját és a kezét – az elítélés mellett! Az agresszió és a hatalomvágy súlyos krónikus betegség, ami ellen fel kell szólalni. Másként könnyen az ellenkezője valósul meg:

Elég, ha egyszer bólítottál.

Azzal már hozzá is szoktál.⁶

A bólogatás démona.⁷

A Charta 77 egyik szóvivője, a 20. század egyik legnagyobb filozófusa, Jan Patočka tanár úr pár órással meghalt 1977. március 13-án.

Több mint tíz évvel később, 1987 nyarának végén ugyan későn, de mégiscsak eljutottam kétéves ösztöndíjas tanulmányútra a sanghaji Fudan Egyetemre. Kínai nyelvet és kínai jogot hallgattam.

S egyszerre csak érkezett 1989 áprilisa. A hszián eltemetett agyaghadsereg katonájának szobrát viszem magammal. Véget ér a Fudan Egyetem hatnapos kirándulása a Selyemút mentén található régi fővárosba. Sok mindenre jutott időnk. A neolitikus falura, Csin Si Huang-ti császár sírjára, a terrakottafigurák múzeumára (a híres „eltemetett” hadsereg), a Tang dinasztia uralkodóinak sírjaira, a Provinciális Múzeumra, a Nagy Vadlúd pagodára, a Kis Vadlúd pagodára, a Harangtoronyra, a Dobtoronyra, a Nagy mecsetre, a városi várakra...

A vissza, Sanghajba tartó vonat indulása előtt kínai kollégáim elkaptak egy hírt a televíziós híradásból: 1989. április 15-én meghalt Hu Jao-pang, a Kínai Kommunista Párt egykori főtitkára. Első látásra semmi rendkívüli. A vonatút egészen kellemesen telik, és késő este már otthon vagyunk, Sanghajban.

Autóbuszra megyünk a pályaudvarról az egyetem kampuszáig. Már az első pillantás a diákok utcai csődületére sejteti engedi, hogy valami történik. Néhány óra alvás. És reggel elkezdem tanulni, mit jelent a c'pao, mit a nagy jelekkel írt faliújság. A kínai diákok készségesen magyarázzák a feliratok értelmét és segítenek a lefordításukban. Emellett újabb tényekről szerzek tudomást. Mozaikot rakok össze belőlük: 1986. december 19-én zajlottak a legnagyobb demonstrációk Sanghajban a kulturális forradalom óta. Diákok ezrei követelték több demokráciát. A szikra Pekingbe is átpattant. A diákok követeléseiben azonban süket fülekre találtak. 1987. január 16-án megfosztották hivatalától a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának főtitkárát, Hu Jao-pangot, mivel túlságosan is szimpatizált a diákokkal. Csao Ce-jang került a helyére.

1989 tavasza és tulajdonképpen az év egész hátralévő része számomra a francia forradalom üzenetének jegyében telt. A sanghaji egyetemen, az alkotmányjogi tanszéken dolgozó Jü Ping kollégával közösen ismételtük az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának* 11. cikkelyét 1789-ből: „*Le libre communication des pensées et des opinions est un des droits le plus précieux de l'Homme*. A gondolatok és vélemények szabad közlése az embernek egyik legértékesebb joga...” És Montesquieu gondolatait, *A törvények szelleméről* kínai fordításából.

Mindjárt Hu Jao-pang halálának másnapján, 1989. április 16-án a Fudan Egyetem területén faliújságok jelentek meg, melyek még mindig itt lógnak. Olvassuk: „A despota

uralom elnyomja az embereket, hívnak a demokratikus remények. Őseink nyomdokain kell haladnunk. Haladni vagy meghalni. Nem szabad tétovázni, nem szabad!” Kínai kollégáim úgy vélik, hogy Hu Jao-pang az 1986-os diáktüntetések elnyomásának áldozata.

Április 18., kedd. Egyre több a fallújság: „Követeljük a feltétel nélküli sajtószabadságot, az 1986-os diáktüntetések megítélésének újragondolását, a Népi Képviselők Összkínai Gyűlésének referendumát. A rendszer megváltoztatását egy olyanra, amely garantálja a bürokratikus korrupció megszüntetését, a törvényességet, Hu Jao-pang szívrohama valódi okainak és hátterének nyilvánosságra hozatalát.” Li Peng kormányfő először válik támadás célpontjává. És a kommunista párt diktatúrája. A szabadság és a demokrácia az ösz-szes jelszó közös nevezője. A demonstráció szó a levegőben lóg.

A hírek szerint április 20-án Peking központjában húsz ezer diák gyűlik össze. Négy nap múlva már húsz főiskola sztrájkol a fővárosban. A kommunista párt pekingi főnöke, Li Si-ming bejelenti, hogy szigorúan fellépnek a diákok ellen. A hivatalos tiltás ellenére a tüntetések nem hagynak alább. A lavina megmozdult.

A kormányban nem árad túl a szolgálatkészség. Kivár. Újabb jelentős dátum közeledik, május 4. És vele a japánellenes diákmozgalom megalakulásának, a nemzeti egységért folytatott intellektuális forradalomnak a hetvenedik évfordulója (1919).⁸ A Tiananmen téren körülbelül félmillió lelket számolnak. Sanghaj nem marad el ez mögött. A Nép tét minden oldalról védik.

Pingpongozás után diákok csoportja Pekingben úgy dönt, hogy éhségstrájkot kezdenek. Május 13-a van. Sanghaj is elküldi éhségstrájkolóit a metropoliszba. Ki tart ki, ki enged? Csao Ce-jang mintha reményt adna a diákoknak, hogy fő követeléseikről tárgyalni fognak. A kísérletek a megegyezésre nem járnak sikerrel. Vajon Csao Ce-jangra ugyanaz a sors vár a diákokkal való kokettálás miatt, mint Hu Jao-pangra?

1989. május 19., péntek. Pekingben tárgyal a legmagasabb pártvezetés. Informális hírek szerint Csao Ce-jang nem értett egyet a hadsereg bevetésével a rend helyreállítása érdekében. Leírták, leváltották. Egy másik szigorú hír: május 20-án Peking nyolc kerületében rendkívüli állapotot hirdetnek ki. Vagy statáriumot. Válasszanak.

Május 22., hétfő. Hallom csepegni a csendet a reggeli 55-ös buszon. Sanghaj központjába tartok. Senki sem beszél. Hová tűnt a jegykezelők és az utasok folyamatos éneklő csevegése? Hiányoznak a felkiáltások: *Maj phiao!* (Vásároljon jegyet! De úgyszintén: Jegyet veszek!) Egyáltalán nem árulnak jegyeket. Csupa potyautas. Különös letargia. Az ablakon túl eső. A környező falakon új feliratok. Sárgák, pirosak és feketék. A legutolsó pekingi hírekhez és a hozzájuk fűzött kommentárokhoz kapcsolódnak. Végállomás! Kiszállok, s látom, hogyan vonulnak kifelé egy mellékutcából világoskék esőkabátos emberek. Pár pillanatig eltart, míg azonosítom őket: újságírók és zurnaliszta szakos hallgatók. *El a sajtócenzúrával!* – hirdetik a jelszavaik.

Vajon kialakul majd hatalmi harc a kínai vezetésben? A diákok egységességének hiánya és fáradtsága dönt majd? A diákvezetők a tiltakozó akciók megszakítását javasolják, a diáktömegek azonban folytatni akarják a sztrájkot egészen június 20-áig. A nép hangja, Isten hangja? Nincs mennyei béke. Mint az ellenállás szimbóluma május 29-én a Tiananmen téren kinő a demokrácia istennője (hasonlít a Szabadságszoborra?). Ártatlanul fehér gipszből.

Sanghaj semmiben sem akar lemaradni. Másnap a Fudanon is megjelenik egy hasonló, hungarocell alak, kicsit kisebb, mint pekingi mintája.

A hadsereg Pekingben ellenőrzése alatt tartja a kulcsobjektumokat: a teret, a kormány épületeit, a repteret, a főpályaudvart, a telegráfot. A megoldás reménye még mindig él. A katonák és a lakosság közötti kapcsolat kezdetben baráti. Hiszen a népi hadsereg feladata a nép védelme. Úgy tűnik, a diákok is megértik egymást a katonákkal. A Tiananmen környékén üldögélő katona. Ki is ad neki rózsát? Vértöröset...

Megérkezik a parancs a tér kiürítésére. Ki adta ki? A konfliktust talán már nem lehet elkerülni. A diákok egy része elhagyja a teret. Mennyi maradt ott belőlük? Ki mindenki maradt ott tulajdonképpen? Közeledik a sorsdöntő éjszaka. Június 3-a és 4-e fordulja. Mikor úgy tűnt, hogy minden véget ér, a hadsereg jutott szóhoz. És ha a hadsereg jut szóhoz, rendszerint a fegyverekről beszél...

Valószínű eredmény: ezeröttszáz halott és hétszer-nyolcszor ennyi sebesült. A nyugati államok polgárháborúról beszélnek híradásaikban. Egyelőre szerintem kissé erős szavak. A diákellenállás folytatódik. Csangcsouban a diákok a sínekre feküdtek, megbénítva a tartományban az egész vasúti közlekedést. Sanghajban végleg leállt a városi közlekedés. A félreállított harmonika-buszok a leengedett gumiabroncsokkal barikádként szolgálnak az utak eltorlaszolásánál. Ezek azonban pusztán barikádok. Az újságok nem jelentek meg. Az információk csupán plakátok és hongkongi újságfotók másolatainak segítségével terjedtek. Sokkoló képek. Biciklik és testek halmai.

Kerékpárral mindenhová el lehet jutni. Vagy saját lábon, ez azonban problémás, tekintettel az olyan város kvantitatív paramétereire, mint Sanghaj. Hírek terjednek szájról szájra. Az áldozatok számáról. Teng Hsziao-pingről is. Állítólag kórházban van. Súlyos beteg, rákos, dühös, hogy a dolgok kicsúsztak a kezei közül. Más hírek szerint már meg is halt. Kinek és minek lehet hinni?

Az utóbbi napok leitmotívuma: *Le Li Penggel!* A szomszédos Tung Csi Egyetem bejárata felett óriási plakát tündököl, a kínai kormányfőt életnagyságúnál nagyobb méretben ábrázoló rajzzal, bajsza à la Hitler, egy véres kardra támaszkodik.

A *China Daily* című sajtóorgánum hozza a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának és a Kínai Népköztársaság Állami Tanácsának 1989. június 5-ei közös állásfoglalását: Peking kritikus állapotban van a sokkoló ellenforradalmi zavargások következtében, melyet „néhány aljas szándékú ember” hívott életre. A zendülésnek, mely július 4-én, szombaton korán reggel kezdődött, az volt a célja, hogy „tagadja a kommunista párt vezető szerepét, véget vessen a szocialista rendszernek, és megdöntse a népköztársaságot”. A Népi Felszabadító Hadsereg egységei mindent megtettek azért, hogy megelőzzék a vérontást, ennek ellenére bizonyos számú ember mégis áldozatul esett, nagyrészt a katonák soraiból. Az állásfoglalás a párt és a kormány támogatására hívja fel a polgárokat. Ezen túl szívélyesen gratulál a katonai egységeknek, amelyek „elnyomták az ellenforradalmat, helyreállították a becsületet és a rendet a Mennyei béke terén”. Az ellenforradalom elnyomása... Valahonnan ismerős. Déja vu...

Megpróbálom megkeresni a barátaimat Sanghajban. Hiába. Jü Pingnek írásos üzenetet hagyok: „A legjobbkat kívánom Neked és Országodnak!” A Fudan Egyetem új tornyházán egy vörös anyagból készült, függőlegesen elhelyezett, hosszú szalagon a szél lökéseitől fekete felirat hullámzik: „Felépítettük az új kínai falat!” Csomagolnom kell. Utána kerékpárral a csehszlovák konzulátusra. Keresztül Sanghajon. Búcsúút. Vakon is tekerhetnék. Ismerek minden rövidítést. Búcsúzom a „szörnytől a Huangpu folyón”, hosszú tanulmányaim városával. Vajon visszatérek-e még valaha?

Repülőút Pekingbe. Időközben 1989. június 11-e lett. A pekingi reptérre csehszlovák diplomaták jöttek értem, a nagykövetség kapui bezáródnak. Úgy érzem magam, mint egy kalitkában. Szerencsére találkozom Viktor Michalíkkal, aki Prágában kínait hallgat. Van egy gitárja és tehetsége. Megtanulta a kínai popzene összes, nekem is tetsző slágerének szövegét. Énekelhetem vele, hogy: „Magányos farkas vagyok, aki északról érkezett...” Bár észak éppen Peking, kínaiul: „északi főváros”. Ki tudja, tulajdonképpen merre van most észak?

Mi is történt 1989. június 4-ére virradó éjszaka? A szólásszabadságot érte egy övön aluli ütés. Viktor egy magnetofon-felvételt játszik le, melyet szemtanúként egy amerikai újságíró rögzített, mikor is a testére erősített egy kazettás magnót. Közel volt, a Tiananmen tér sarkán. A felvételen éjjel egy és három óra között felvett hangok hallhatók, miközben az újságíró is igyekszik kommentálni az eseményeket. Hallani a katonák párbeszédeit pekingi tájszólásban. A felvétel készítője a katonai autókat és a harckocsikat számolja. És ez után következnek az utolsó pillanatok, amelyeket nem lehet kitörölni az emlékezetből. Ismételt felszólítások, gépfegyver-sorozatokat, hangok, parancsok a tér kiürítésére. Egy dallam. És az *Internacionálé* karéneke.

Fantáziám visszafoghatatlanul dolgozik. Igen, így fejeződtek be minden nap a demonstrációk a Fudan Egyetem környékén, ezzel a dallal tértek vissza a kínai diákok a kollégiumba. Az *Internacionálé* hangjai. És nyomban utána lövések. Istenem! A hivatalos verzió szerint csak bűnöző elemek maradtak a Mennyei béke terén. Nem vagyok hajlandó

elhinni. Bűnöző elemek mégsem maradnak a helyszínen és énekelnek... Ha rázós lesz a helyzet, ha lövések fenyegetnek, elfutnak. Nem engedik, hogy rájuk lőjenek. Valami demokráciáért, vagy szabadságért? Nevetséges! Nem bírom hallgatni – de végül mégiscsak meghallgatom. A lövéseket a diákokba. A párt, a kormány és a nép nevében. Az *Internacionálé* ellen? A felvétel készítője kétszázra becsülte az áldozatok számát addig a pillanatig, amikor el kellett hagynia a helyét...

Jü Ping barátom június után, mikor is 1989. június 15-én gyorsan el kellett hagynom Kínát, örökre elveszett. Ezért emlékeim mélyéről egy újabb, talán ismertebb nevet teszek az övé mellé. Liu Hsziao-po. Ott volt a Mennyei béke terén. Mikor a tüntetések elkezdődtek, még az Amerikai Egyesült Államokban tartózkodott. Azonban úgy határozott, hogy hazatér, és április 27-étől bekapcsolódott a mozgalomba. Felhívja a kormányt és a diákokat, hogy vessék el az osztályharc ideológiáját, helyette a párbeszéd és a kompromisszum új politikai kultúráját juttassák érvényre. Végül sikeres tárgyalásokat folytat a diákvezetőkkel és a hadsereg parancsnokaival, melyek során meggyőzi a diákokat, hogy hagyják el a teret. Ezzel életek százait, ezreit mentette meg. Liu Hsziao-pót ennek ellenére június 6-án letartóztatják és vád alá helyezik ellenforradalmi propaganda és államellenes tevékenység ösztönzése gyanújával (csak 1991 januárjában szabadulhat).

Nem bírom meghallgatni az *Internacionálét*. Mikor felcsendülnek a hangjai, elmegyek. Mint 1989 októberének elején a kassai Művészetek Házából, ahol az elvtársaknak az 1989/1990-es akadémiai év megnyitására alkalmából még sikerül átadniuk a pártkitüntéseket. November már itt van a sarkon túl, de mégis elég messze. Ez a harc lesz a végső, csak távozzunk hát...

1989 októbere van soron. A lipcsei pályaudvaron szállok ki a vonatból. A Német Demokratikus Köztársaságban. A nyilvános tereken (így ezen a pályaudvaron is) ott függ az 1974. január 28-ai, fiatalok védelméről szóló törvény (Jugendgesetz – 1990-ben javítottak rajta). 1946-ban a Szabad Német Ifjúság (FDJ) kihirdette a fiatal generáció alapjogait, a politikai jogokat, a művelődéshez való, illetve az örömhöz és a vidámsághoz való jogot. Ezek az NDK-s propaganda szerint már régen a törvények és a társadalmi gyakorlat részei. A lipcsei Karl Marx Egyetemre a francia forradalom 200. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi tudományos konferencia résztvevőjeként érkeztem.

Ott voltam. A „hétfői demonstráción”, 1989. október 16-án Lipcsében, amelyen már száz-húsz-ezer ember vett részt. 1989. október 18-án este is a koncerten a híres Gewandhaus-ban, ugyanabban a városban. Bach volt műsoron. A szünet alatt megnéztem és meghallgattam – vagyis inkább meghallgattam és megnéztem – a legújabb hírt (a folyosón található tévékészüléken) arról, hogy a Német Szocialista Egységpárt (SED) Központi Bizottságának főtitkára, Erich Honecker elvtárs „egészségügyi okok miatt” lemondott funkciójáról. Egön Krenz elvtárs váltotta őt, aki 1989. október 13-án kisé a főtitkár háta mögül (mivel Honecker nem pusztán ismert „mesterlövész” volt, de a tüntetők megfélemlítésére páncéltankokat is be akart vetni Lipcsében) megtiltotta a lőfegyverek használatát a tüntetéseken (amiről abban az időben Lipcse utcáin semmit sem tudtak).

1989. november 17-e⁹ után kicsit Kassán maradtam. Mikor a jogi karunk diákjai visszaérkeztek Prágából egy videokazettával a Národní třída-i (Nemzeti sugárút) eseményekkel, meséltem nekik a kínai tapasztalataimról. 1989 decemberében aztán a Szlovák Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetében kezdtem el dolgozni Pozsonyban. Hamarosan, már 1990-ben a Szlovák Nemzeti Tanács egyik bizottságában Milan Janičin úrral a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalomból a gyülekezési, a petíciós jogról és a periodikus sajtóról szóló törvényekhez fűztünk megjegyzéseket. Elragadtatva a következő rövid és szép gondolatot fogalmazta meg: „Ilyen még nem volt a történelemben!” Figyelmébe ajánlottam ezért az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata 11. cikkelyének második részét is: „*Tout citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement, sauf a répondre de l'abus de cette liberté, dans les cas déterminés par la Loi.*” Ennél fogva minden polgár szabadon szólhat, írhat s nyomtathat ki bármit, felelősséggel tartozván viszont e szabadsággal való visszaéléseért a törvény által meghatározott esetekben.” A levegőben lógott ekkor már *Az alap- és szabadságjogok jegyzéke*¹⁰.

A mozgás szabadsága. Nyugat felé is. 1990 novemberének elején ösztöndíjas tanulmányútra mehettem a Friedrich Alexander Egyetemre Erlangen-Nürnbergbe, az Általános Államtudományi és Jogfilozófiai Intézetbe. Reinhold Zippelius tanár úr, akinél az 1990/1991-es téli szemesztert töltöttem, mindjárt az első találkozásunkkor nekem ajánlotta a Fehér Rózsa¹¹ nevű diákcsoportról szóló előadását. Addig semmit sem tudtam a második világháború idején Németországban működő ellenálló mozgalomról. A Fehér Rózsa röplapja 1943-ban, amelyet a két diáknak, Sophie Schollnak és a bátyjának, Hans Schollnak közösen sikerült a müncheni egyetemen szétszórniuk, a következőt hirdette:

„A kultúr nemzet számára semmi sem méltatlanabb, mint ellenállás nélkül megengedni, hogy felelőtlen és sötét ösztönök által vezérelt vezetői klikk »kormányozza«.

Diáktársak, diáktársnők (kollégák és kolléganők) – nemzetünk megrendülten áll német férfiak sztálingrádi pusztulása felett. A világháború örvezetőjének zseniális stratégiája 330 ezer német katonát felelőtlenül a pusztulásba hajtott. Köszönjük Neked, Vezér. A német nemzet forrong. Továbbra is egy dilettáns kezébe szeretnénk adni német hadseregünk sorsát? A pártklikk alantas hatalmi ösztöneinek szeretnénk feláldozni a német ifjúság maradékát? Soha többé! Elérkezett az elszámolás ideje, hogy a német ifjúság leszámoljon a legmegvetnivalóbb zsarnoksággal, ami által nemzetünk valaha is szenvedett. A német ifjúság nevében követeljük Adolf Hitlertől, hogy adja vissza személyes szabadságunk, ami a németek számára a legértékesebb jó, a szabadságunk, amelyet a legsajnálatozabb módon elvett tőlünk.”

A szólásszabadság nem létezett Németországban. Sem Sztálingrád előtt, sem Sztálingrád után. Vagy mégis? Mit írt Bertolt Brecht már/még 1932 végén?

*Der Führer hat gesagt: Man muss marschieren!
Es ist ein langer Weg zum dritten Reiche,
Es ist unglaublich, wie sich das zieht!
Es ist ein hoher Baum die deutsche Eiche
Von der aus man den Silberstreif erst sieht.*

A Führer mondta: menetelni kell!
A cél a Harmadik Birodalom.
Hihetetlen, hogy dübörög.
A német tölgy alatt magas halom,
Melynél náci horda pörög.

*Hitler verrecke!
Rassenreines Vieh
Sag: zu welchem Zwecke
Zahlt dich die Industrie?*

Hitler, te geci, bazmeg
– Sok fajtisza barom mozog –
Mondd már, mi a fasznak fizetnek
Téged a nagyiparosok ?¹²

1943. február 18-án röplapok terjesztése közben tetten érte Sophie-t az egyetem gondnoka (Hausmeister), Jakob Schmid, aki 1933 óta volt az NSDAP tagja, és késlekedés nélkül feljelentette a Gestapónak. Tettéért dicséretet és háromezer birodalmi márkás (értsd: harminc ezüstös) jutalmat kapott. A Fehér Rózsa erőszakmentes, szellemi, a szó erején alapuló ellenállásának Roland Freisler vetett véget, ennek a szabadságnak a lármás hóhéra vörös bírói talárban, villámtárgyaláson, 1943. február 22-én. Az ítéletet szó szerint

egy profi, Johann Reichart hajtotta végre.¹³ Guillotine segítségével, mely a francia forradalom idejének terrorját idézi, a München–Stadelheim börtönben.

A müncheni Lajos Miksa Egyetem melletti tér ma a Geschwister-Scholl-Platz nevet viseli, és a diákok kedvelt találkozóhelye. Az egyetem bejárata előtt a kőpadlóban van megörökítve a Fehér Rózsa utolsó röpirata.

A strasbourgi utcák és terek újabb elnevezése során is gondoltak a Scholl testvérek emlékére. Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtti híd az ő hídjuk. A Bíróság közvetlen közelében található villamosmegálló a Droits de l'Homme nevet viseli, vagyis Emberi Jogok megálló. És valóban. Egy ember – európai polgár – előszobát és hálószobát csinált a megállóból, hálósákkal, a téli cipők szépen elötetolva. Alszik és ügyének igazságos elbírásáról álmodik. Plakát: C. Románia ellen, ez és ez a szám... A sarkon túl, a korláton egy másik plakát, Shakespeare-idézet a Macbeth bevezetőjéből: „Fair is foul, and foul is fair: Hover through the fog and filthy air. (Szép a rút és rút a szép. Rajta! köd- s homályba szét!)”¹⁴ Thunder and lightning! Mennydörgés és villámlás! Mikor mozdulnak meg végre a bírák a szemben lévő épületben és döntenek igazságosan? Ne ítéljük, hogy ne ítéltesünk...

2009

szeptembere van, és hihetetlen húsz év után újra Pekingben vagyok. A jog- és társadalomfilozófia világtalálkozóján. Oda mehetünk, ahová akarunk. Csak a Tienanman tér van kissé lezárva. Meg lehet közelíteni, de ez minden. Közeledik ugyanis a Kínai Népköztársaság megalakulásának hatvanadik évfordulója, és gyakorolni kell a katonai szemléket. Kínai lányok miniszoknyában, hosszú szárú csizmában és gépfegyverekkel. Menet, indulj, lépést tarts! Több utcában is a mozik előtt harcolnak a jegyekért, egy filmre a nagy Mao Ce-tung életéről és érdemeiről. Mao-csu-szi wan-szuej! Éljen tízezer évet Mao elnök! Császári kívánság. Adjuk meg a császárnak, ami a császáré, és Maónak, ami Maóé.

Tudjuk, vagy nem akarjuk tudni? Liu Hsziao-pót 2008. december 8-án (már sokadszor) lecsukták, majd 2009. december 25-én elítélték. Azzal a váddal, hogy az „államhatalom megdöntésére lázított, valamint részt vállalt a »Charta 08« manifesztum megfogalmazásában”. A bíróság határozata szerint: „a népi demokratikus diktatúra és az ország ... szocialista rendszerének megdöntése volt a célja. Tettei romboló hatásúak voltak, a vádlott elvetemült bűnöző.” Az ítélet elleni 2010. január 28-ai fellebbezést a „politikai hatalommal való visszaélésre” hivatkozva utasították el. Az Új Kína (Xinhua) Hírvügnökség azt írta, hogy a bíróság „az eset során szigorúan betartotta az igazságos tárgyalás követelményeit, és teljes mértékben védte Liu perjogait”.

Liut egyértelműen a csehszlovák Charta 77 inspirálta:

1. pont. Új alkotmány. Át kellene dolgoznunk a jelenlegi alkotmányt, az alkotmány rendelkezéseit, amelyek ellentmondanak annak az elvnek, mely szerint a szuverenitás a népből ered, és olyan dokumentummá változtatni, amely valóban garantálja az emberi jogokat, elfogadja a közhatalom gyakorlását, és Kína demokratizálásának jogi eszközeként szolgál.

4. pont. Független igazságszolgáltatás. A jog kormányának minden egyes politikai párt érdekei felett kell állnia, és a bírácoknak függetleneknek kell lenniük. Ki kell nevezni a Legfelsőbb Alkotmánybíróságot és kereteket szabni a törvények összehangolásához. Minél korábban meg kell szüntetni minden olyan politikai és jogi ügyekkel foglalkozó bizottságot, amelyek jelenleg lehetővé teszik/megengedik a Kommunista Párt hivatalnokainak minden szinten, hogy előre és a bíróságot megkerülve döntsenek politikailag érzékeny ügyekben. Szigorúan meg kellene tiltani a közhivatalok felhasználását magáncélokra.

Liu börtönben volt, de ez nem akadályozta meg, hogy Nobel-békedíjra jelöljék. A 2010. január 18-ai jelölést Václav Havel, a tizenegyedik Dalai Láma, André Glucksmann, Vartan Gregorian, Mike Moore, Karl Schwarzenberg, Desmond Tutu és Grigorij Javlinszkij írták alá.

Liv Ulmann norvég színésznő a Nobel-díj ünnepélyes átadása során 2010. december 10-én Oslóban felolvasta Liu *Nincsenek ellenségeim – zárónyilatkozat* című esszéjét:

„Nem ellenségem a rendőrség, amely megfigyelt, letartóztatott és kihallgatott. Nem ellenségeim az ügyészek sem, akik vád alá helyeztek, sem a bírák, akik engem elítéltek. Bár semmiképpen nem tudom elfogadni a megfigyelést, a letartóztatást, a vád alá helyezést és az ítéleteket, tiszteletben tartom az önök foglalkozását és integritásukat, Csang Zsung-kéjét és Pan Hszue-csingét is, akik az ügyészséget jelenleg képviselik. Tudatában voltam tiszteletüknek és őszinteségüknek december 3-ai kihallgatásom során.”¹⁵

A szimpatizánsok kint az utcán a *Gondolataink szabadok* című dalt énekelték angolul. 1968-ban a Szabad Európát és az Amerika Hangját hallgattuk. Hallgassuk most is, az időtlen parafrázist: „Amerika Hangja, Alexis de Tocqueville beszél, ismét Alexis de Tocqueville beszél! A külsőleg szabadabb világért. A többség zsarnoksága a demokratikus köztársaságokban észrevétlenül hódít el nagyobb teret. Nem törődik a testtel, egyenesen a lélekhez igyekszik. A kormány már nem azt mondja: vagy úgy gondolkodsz, mint én, vagy meghalsz. Azt mondja: A gondolataid szabadok. Egyáltalán nem kell úgy gondolkodnod, mint nekünk, akik itt kormányozunk. Nem kell. Az életed, a vagyoned, mindeged megmarad, de attól a naptól fogva, hogy másként kezdesz el gondolkodni, számunkra idegen vagy. Privilegiumod senki nem veszi el a közösségben, de semmire sem tudod használni, ugyanis ha azon igyekszel majd, hogy a polgártársaid megválasszanak, nem fogják megtenni. És ha azt kéred tőlük, legalább azzal tiszteljenek meg, hogy meghallgatnak, végül azt is megtagadják. Az emberek között maradsz, de elveszted emberi jogaid.”¹⁶

2011 során a Szlovák Köztársaság Bírói Tanácsába kerültem a Szlovák Köztársaság Kormányának jelöltjeként. Rövid ideig bírtam ki ott, pontosabban addig, amíg nem bukott meg a kormány. Ez idő alatt nem szűnt a döbbenetem. A felett, hogy a bírák, a Bírói Tanács tagjai miként magyarázzák az alkotmányt és a törvényeket: jogászéletemben nem történt velem rosszabb... Tényleg ilyen Bírói Tanácsra ítéltünk? Félek, bírák, még ha a gondolataink szabadok is. Félek, bírák – a Szlovák Köztársaság népe nevében.

Bertolt Brecht mindig provokál:

*Die Staatsgewalt geht vom Volke aus.
Aber wohin geht sie hin?*

*A népből jön az államhatalom.
– No de hova megy?*¹⁷

De már itt az ideje a távozásnak... Aqua mihi haeret. Elfogy a vizem.¹⁸ Még egy utolsó konferenciái frissítőt az útra. Szókratész bürökpoharából pár kortyot a magaméba töltök, és a szólásszabadság egészségére iszom. ■ ■ ■

Beke Zsolt fordítása

■ **Alexander Brösl** (1953, Kassa): szlovák jogász, egyetemi tanár, diplomata és alkotmánybíró. Több nyelven beszél, publikál, illetve fordít: német, orosz, angol, kínai, francia. Legutóbbi kötetei a Kalligram szlovák szerkesztőségénél jelentek meg.

Beke Zsolt (1973) irodalomtörténész. Esszéket, tanulmányokat fordít szlovák és cseh nyelvből.

- 1 A híres művészkettős, Jiří Voskovec (1905–1981) és Jan Werich (1905–1980), a világháborúk közti avantgárd színház (Osvožená divadlo), a háború utáni színházi és filmes kultúra képviselőinek iniciáléi.
- 2 Ld. Dyck, A. R.: Narrative Obfuscation, Philosophical Topoi, and Tragic Patterning in Cicero's Pro Milone. *Harvard Studies on Classical Philology*, Vol. 98 (1998), 219. 36.
- 3 Cicero, M. T.: Titus Annius Milo védelmében. Ford. Nótári Tamás. In: http://www.romaikor.hu/torvenyek_es_jogrendszer/vedobeszedekek/marcus_tullio_cicero___titus_annius_milo_ve delmeben/cikk/marcus_tullio_cicero___titus_annius_milo_ve delmeben_iii__resz.
- 4 § 1 Aki ezen törvényrendelet hatálya alá lépése után
– a közrendet sértő megmozduláson vesz részt, aki ilyen megmozdulásra felhív vagy támogatja azt, aki nem hallgat a köztisztviselők betöltő személyeknek a közrend megőrzését célzó felszólítására, vagy aki másvalakit arra buzdít, hogy ne hallgasson az ilyen felszólításra,
– aki megtagadja a szolgálati pozíciójából vagy a munka-beosztásából következő kötelességeinek teljesítését, és ezzel megnehezíti a közrend vagy a munka zavartalan menetének megtartására irányuló igyekezetet, vagy aki az ilyen kötelességek megszegésére buzdít,
Az, amennyiben nem büntettről van szó, szabálysértés miatt legfeljebb három hónapig tartó szabadságvesztésre ítéltető, vagy 5000.– Kcs-ig terjedő pénzbüntetésben részesíthető, illetve a két büntetésben egyszerre.
§ 4 A fő- és más iskolák tanárait az illetékes miniszter visszahívhatja funkciójukból, esetleg azonnali hatállyal meg is szüntetheti munkaviszonyukat szintén azért, ha kötelességeikkel ellentétben a rájuk bízott ifjúságot a szocialista társadalom elvei és építése ellen nevelik.
(Alexander Dubček aláírása ez alatt a törvényrendelet alatt lett az oka annak, hogy a Polgári Fórum egy része 1989 decemberében nem értett egyet azzal, hogy jelöltesse magát az elnöki funkcióra, és helyette Václav Havel támogatja.)
- 5 A válságfejlődés tanulsága a Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága által 1970. december 10-én elfogadott, *A pártban és a társadalomban a CSKP XIII. kongresszusa óta lezajlott válságfejlődés tanulsága* (Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti od XIII. zjazdu KSČ) című dokumentumra utal, mely megállapítja, hogy Csehszlovákia a megelőző időszakban válságban volt, és hogy a Varsói Szerződés csapatai „baráti segítséget” nyújtottak. (A ford.)
- 6 Tomáš Janovicot idézem, egy mondatát és az azt követő epigrammát, tehát Janovic, T.: Zem sa krúti, vraví žiačik. In: Londáková, E. et al.: Rok 1968. Novinári na Slovensku. Bratislava, 2008, 154. (Saját fordítás.)
- 7 Tatarka, D.: *A bólogatás démona*. Ford. Koncsol László. Madách, Pozsony, 1991. Dominik Tatarka (1913–1989) mint a kevésszlovák egyike aláírta a Charta 77-et. Bartolomej Baltazar és Valizost' Mataj még mindig velünk vannak.
- 8 A Május 4-e Mozgalom (1919) tizenhárom egyetem mintegy háromezer diákjának tiltakozását jelenti a Mennyei béke tereken a kínai kormány azon (a nyugati nagyhatalmak, Franciaország és Nagy-Britannia nyomására hozott) döntése ellen, hogy átengedi Santung kínai tartományt Japánnak.
- 9 A Csehszlovákiai rendszerváltó események kezdete. (A ford.)
- 10 Az emberi jogok deklarációja, melyet a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Szövetségi Gyűlése fogadott el. 1991. január 9-én vált hatályossá. (A ford.)
- 11 Zippelius, R.: Widerstand – damals und heute. In: Geschwister Scholl – Gedenkvorlesung zum Thema „Widerstand in Deutschland”. Erlangen, 22. Februar 1983, Sskk.
- 12 Brecht B.: Der Führer hat gesagt. In: Brecht B.: Der Schnaps ist in die Toiletten geflossen. Seine Erfolge in Berlin 1924–1933. Frankfurt am Main 1994, 97. (A magyar változat Márton László fordítása.) A vers 1932 végén keletkezett, és először kottával együtt látott napvilágot: Der Marsch ins Dritte Reich. Text: Bert Brecht. Nach einem englischen Soldatenlied arrangiert von Hanns Eisler. Berlin 1933. Bertolt Brecht 1930 után tüske a nemzetiszocialisták szemében. *A rendszabály* (Die Maßnahme) című drámája bemutatása után – amely mellesleg a kommunista agitátorokról és Kínában végzett forradalmi munkájukról szól – hazaárlással vádolták meg. A Reichstag felgyújtása (1933. február 28.) utáni napon Brecht elhagyja Berlint, és családjával, barátaival külföldre menekül (fokozatosan: Prága, Bécs, Zürich...). Németországban feketelistára kerül. Könyveit 1933. május 10-én elégetik, és életművét betiltják.
- 13 Ez az ismert hóhér huszonhárom évig teljesítménybérért vágta le a guillotine-nal a bűnözők és az ellenállók fejét. Németország veresége után – a változatosság kedvéért a szövetségesek szolgálatában – elítélt náciakat akasztott. Később kijelentette, hogy soha nem látott senkit olyan bátran meghalni, mint Sophie Schollt.
- 14 Shakespeare, W.: Macbeth. Ware, Hertfordshire, 1992, 3. Magyarul Szász Károly fordításában. Id.: <http://mek.oszk.hu/04500/04585/html/magyar.htm>.
- 15 Liu ügyvédjének, Mo Sao-pingnek későbbi kijelentése szerint Liu felesége találkozott vele a Jinzhou börtönben, Heilongjiang tartományban 2013. november 19-én, hogy beleegyezését kérje perújrafelvételének kezdeményezéséhez.
- 16 Tocqueville, A. de: O demokracii v Amerike. Bratislava 2006, 410. (Parafrázis)
- 17 Brecht, B.: Paragraph 1. In: c. d., 95. (A magyar változat Eörsi István fordítása.) A vers 1930-ban íródott, és a Német Birodalom 1919. augusztus 11-én aláírt alkotmányának első cikkelyére vonatkozik: „Das Deutsche Reich ist eine Republik. Die Staatsgewalt geht vom Volke aus.” (A Német Birodalom köztársaság. A népből jön az államhatalom.)
- 18 A bírósági eljárások során az antikvitásban az idő mérésére vízórát, klepszürdrát használtak.